

Posudek oponenta na doktorskou dizertační práci

Mgr. Jaroslavy Simonové

Volba školy v primárním vzdělávání jako důležitý mechanismus ovlivňující spravedlivý přístup ke vzdělávání

Téma předkládané práce lze začlenit do širokého proudu zkoumání vztahů mezi rodinou a školou. Tento proud má u nás poměrně silnou tradici, avšak rodičovská volba školy na úrovni primárního vzdělávání dosud představuje bílé a nezmapované místo. Z tohoto hlediska tedy samotný výběr zkoumané problematiky představuje jeden z přínosů práce. Tento typ výběru tématu je také plně v souladu s logikou kvalitativního výzkumného přístupu, k němuž se autorka hlásí.

Práce je tradičně členěna na část teoretickou, metodologickou a výsledkovou. Teoretická část zahrnuje několik kapitol, které postupně vysvětlují: čím je zdůvodňována důležitost možnosti volby školy; jaká je souvislost mezi volbou školy a socioekonomickým statusem rodiny; jaké teorie lze použít pro vysvětlení mechanismu volby; jaký je věcný kontext volby školy v ČR a jaké názorové klima se k různým typům diferenciací ve vzdělávání u nás váže. Celý teoretický vstup je velmi úsporný, čítá 10 stran a je orientován dominantně na vztah mezi volbou školy a vzdělanostními nerovnostmi. Ačkoli si lze představit košatější vyložení teoretických východisek, je zřejmé, že se doktorandka v literatuře dobře orientuje a toto úzké vedení je patrně jejím autorským záměrem - vytváří si tím most k diskutování vlastních nálezů (k funkčnosti tohoto mostu se vrátím níže v posudku).

Poměrně úsporná je i metodologická část. Zde je z mého hlediska úspornost na škodu, neboť chybí některé podstatné informace a jiné jsou podány jen obecně. Co se týče absentujících informací, mám na mysli například způsob zajištění kvality výzkumu. Ráda bych, aby se k této položce doktorandka vyjádřila při obhajobě.

Jako design výzkumu byla zvolena zakotvená teorie. Autorka příliš nevysvětluje proč, zakotvená teorie je představena velmi obecným způsobem jako induktivní postup při vytváření teorie z dat. Nicméně jde o dobrou volbu, která na daný výzkumný projekt sedí především proto, že záměrem autorky je zkoumat procesuální fenomén, pro nějž je možné hledat kauzální vysvětlení. Škoda, že analytické postupy zakotvené teorie jsou rovněž

představeny jen obecně bez toho, že by bylo popsáno, jakým způsobem byly jednotlivé postupy (především axiální a selektivní kódování) aplikovány na data.

Jako metoda sběru dat byly použity individuální polostrukturované rozhovory s rodiči dětí na počátku povinného školního vzdělávání. Kromě toho je zmiňováno též využití focus groups. O této metodě sběru dat však nedostává čtenář v metodologické části téměř žádné informace, ve výsledkové části potom nelze identifikovat datové pasáže, které pocházejí z focus groups. Prosím proto o vyjasnění tohoto bodu při obhajobě.

Základní datový zdroj tedy tvoří individuální polostrukturované rozhovory, jichž byl realizován poměrně vysoký počet (41). Vzorek je na poměry kvalitativního výzkumu rozsáhlý, otazníky mám však ohledně jeho struktury. Z tabulky na straně 29 je zřejmé, že byly nadproporčně zastoupeny ženy s vysokoškolským vzděláním, ze sídel o velikosti do 5000 obyvatel. Nabízí se otázka, proč právě tyto respondentky a jakou skupinu rodičů mají reprezentovat. V kvalitativním výzkumu je obvykle prováděn záměrný výběr, a to podle kritérií, která odpovídají logice zkoumání zvoleného jevu. Pokud je tedy předmětem studia volba školy, přičemž se v teorii soustavně poukazuje na to, že vzdělávací nerovnosti vznikají v důsledku toho, že si určité rodiny volí akademicky náročné školy, nabízela by se právě takováto strukturace vzorku – zahrnout jednak rodiče, kteří pro děti vybrali běžné lokální školy, a vedle toho rodiče, kteří vybrali akademicky náročné prestižní školy. To by umožnilo popsat odlišné strategie obou skupin. Moje otázka na doktorandku zní, jak a proč byl konstruován vzorek.

Nyní k výsledkové části. Čtení této části je ztíženo neúnosnou dekontextualizací dat. Čtenář postrádá informace o jednotlivých informantech, které by umožňovaly lépe porozumět jejich výrokům. V teorii se přitom opakovaně zdůrazňuje vztah mezi vzděláním rodičů, jejich finanční situací a typem sídla, avšak v analýze se od rozdílů mezi rodiči naprosto odhlíží. Data jsou prezentována v jedné linii, fakt, že rodiče nejsou homogenní skupina, se vyjevuje až na straně 87 (zde však bez opory o data – viz níže). Místy se dostavuje pocit, že si jednotlivé, za sebou řazené kapitoly protirečí – například v kapitole 4.1.1 figurují velmi uvědomění rodiče, kteří věnují volbě školy mnoho energie, naopak v kapitole 4.1.2 svědčí rodičovské výroky o tom, že školu vlastně nevybírají, řídí se především kritériem dostupnosti a logistické příhodnosti. Jak tento rozpor vysvětlit? Je dán tím, že jsou v těchto kapitolách citovány různé skupiny informantů, nebo má jiné vysvětlení?

Prezentace výsledků je založena především na citacích, vlastní interpretace autorky jsou v textu spíše sporé (viz např. text na stranách 55 – 62), místy jsou prezentovány velmi drobné kategorie (viz např. s. 60 – 62) v logice „jeden rodič chce od školy toto a druhý rodič

zase něco jiného“. Vlastní autorská interpretace datového materiálu je soustředěna v závěrečných oddílech výsledkové části (s. 73 – 89). Nevím, čím bylo dáno toto rozhodnutí, avšak nepovažuji je za šťastné. Nové teoretické koncepty, které se především v kapitole 5 objevují, jsou výsledkem induktivní práce s daty. Tato práce však není pro čtenáře transparentní, právě kvůli rozpojení dat a jejich analýzy. Analytický postup zakotvené teorie není dobře prezentovaný. To se projevuje asi nejvíce na tom, že se některé kategorie analytického příběhu vynořují poprvé v kapitole 5 (např. Potřeba být dobrým rodičem; Potřeby dítěte), aniž by předtím byly vyloženy a nasyceny daty. Totéž platí pro typologii rodičů na straně 87 a 88. Není opřena o data, autorka ji vysvětluje na kusých příkladech (např. s matkami baletek a otci fotbalistů), tyto příklady však nebyly nikde předtím citovány, není jasné, jaký je jejich status. Nelze říci, že by výsledná teorie (postup při volbě školy, typy rodičů) byla transparentně vybudována z dat.

Výsledky jsou nicméně zajímavé, neboť vypovídají o tom, že informanti nedělají racionální volbu s ohledem na budoucí prospěch dětí. Rozhodují se intuitivně, pocitově, na základě velmi nahodilých informací, a to i v případě, že volbě školy připisují velký význam. Autorka tento nálezný interpretuje optikou teorie omezené racionality, což se zdá být přiléhavé. Osobně čtu data tak, že se informanti rozpadají do dvou skupin. Rodiče z první skupiny si s volbou příliš nelámou hlavu, zapisují děti do nejbližších škol, případně do škol, na které jsou zvyklí a které mají podle nich „dobrou pověst“. (Dobrou pověst doktorandka výstižně charakterizuje jako absenci negativních informací o škole.) Druhá skupina naopak vybírá dlouho a investuje do tohoto aktu mnoho energie, přičemž jde o to najít školu, která bude k dítěti přátelská, bude v něm vzbuzovat pozitivní pocity a nebude se vyznačovat „tradičním přístupem“. V jádru volby u této druhé skupiny zřejmě leží to, co autorka ve výsledném schématu (s. 86) označuje termínem „potřeba být dobrým rodičem“. Škoda, že tato kategorie nebyla v samotném textu soustředěně prezentována a že nebylo detailně vyloženo, co pro rodiče budoucích prvňáčků představuje o dobrém rodičovství vlastně obnáší.

Kromě toho, co se v datech objevuje, je velmi zajímavé to, co se v nich neobjevuje. Rodiče vůbec neodkazují k budoucím akademickým výsledkům dítěte. Jejich cílem je mnohem více pohoda dítěte nežli to, aby se co nejvíce naučilo. Toto zjištění, které lze podle mého považovat za centrální nálezný, autorka artikuluje spíše opatrně, patrně z důvodu, že není kompatibilní s jejími teoretickými východisky, k nimž se znovu vrací v diskusi. Například na straně 96 se znovu konstatuje, že v důsledku volby školy vzniká segregace, nálezný z realizovaného výzkumu však o ničem takovém nesvědčí. Jak tedy tyto nálezný, které jsou de facto v rozporu s prezentovanou teorií, vysvětlit? Je to tím, že rozdělení dětí podle

akademických aspirací rodičů se odehrává později, například při přechodu na 2. stupeň? Nebo tím, že diferenciací nastává již při vstupu do první třídy, ale týká se dětí, jejichž rodiče nebyli do vzorku zahrnuti? Nebo má uvedený nález zcela jiné vysvětlení?

Tyto otázky vnímám jako klíčové pro diskusi nad prací při její obhajobě. Pokud autorka dokáže své nálezy přesvědčivě interpretovat, navrhuji, aby jí byl udělen doktorský titul. Lze konstatovat, že ve své práci otevřela nové téma a prokázala schopnost jej samostatně a tvůrčím způsobem zpracovat. Práce přes dílčí nedostatky splňuje požadavky standardně kladené na dizertační práci v oboru pedagogika.

V Brně 29. 4. 2015

doc. Mgr. Klára Šedřová, Ph.D.